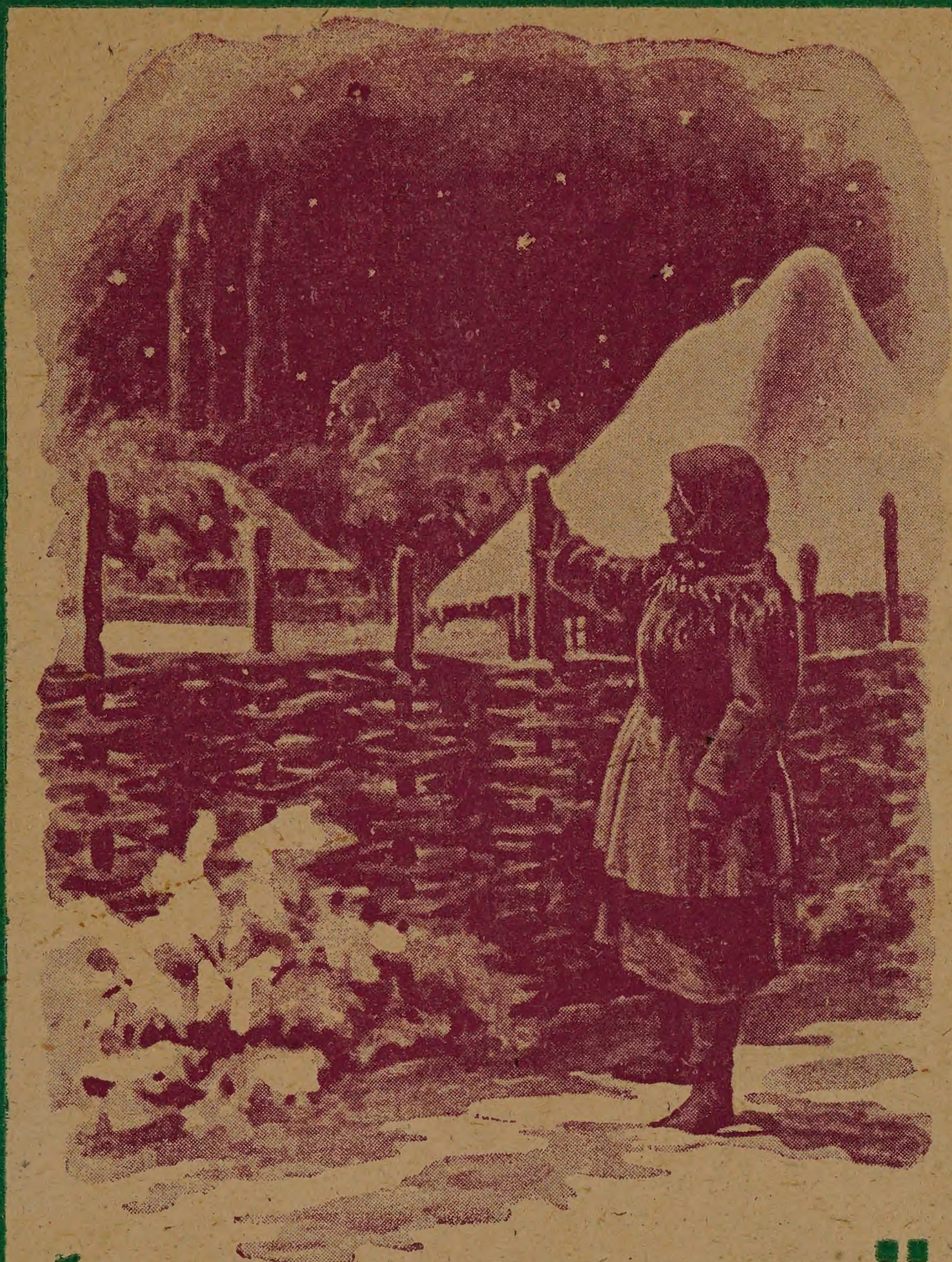
ОЛЕКСА СТЕПОВИЙ

ЗВИЧАЇ НАШОГО НАРОДУ

ЕТНОҐРАФІЧНИЙ НАРИС

Ч. I

АВҐСБУРГ 1946

Олекса Степовий

ЗВИЧАЇ НАШОГО НАРОДУ

Етнографічний нарис

Частина І.

Художнє оформлення
Василя Залуцького

Ця книжка звалася: „Христос Рождається". Коли виникла думка — видати за різдвяними звичаями веснянки та веснянкові дитячі ігрища, великодні звичаї, а потім і всі інші звичаї за цілий рік під назвою: „Звичаї нашого народу" — то попередня обкладинка цієї книжки виявилась не відповідною, і повстало питання про заміну.

Дуже просимо читачів пробачити нам за цей вчинок.

Видавець.

Від автора

Хто любить,шанує й знає традиції свого народу, той і любить свій нарід. Вороги України не люблять наших традицій.Скрізь і завжди,а особливо тепер на чужині ми повинні шанувати все, що створив наш нарід на протязі свого довгого існування,а насамперед духову культуру й традиції,бо ж то наше обличчя,то наше "я".

Різдво Христове на Україні - величне свято, і всі звичаї в ці дні - це чар поезії нашого народу.Україна велика,живе на ній багато людей,а тому й не дивно, що звичаї окремих місцевостей України різняться дечим між собою.В цій книжці ми,по змозі, подаємо різдвяні звичаї всіх українських земель, хоч напевне з цим завданням ми не цілком справляємося,а тому будемо щиро вдячні кожному,хто зможе щось нового й цікавого додати до вміщених тут звичаєвих традицій.

Автор

На Різдво обійдеться без паски,
а про мак - буде й так, а без олію
- не зімлію.

/Народня приповідка/

Свят-Вечір

Глибоким і пухким снігом повите село. Мороз намалював на шибках казкові ліси, а інеєм, мов білим кришталем, покрив усі дерева. Тепер вони стоять тихо, спокійно, ніхто з них і голкою не ворухне, усі мов зачаровані дивним видовиськом - власною красою.

В хаті по-святочному вбрано. Над образами та вікнами нові рушники. Збоку від образів, - під стінкою ялинка вся сяє в блискучих оздобах, лише свічки ще на ній не горять. Долівка соломою встелена, а на столі під білою скатеркою намощене запашне сіно, а зверху чого тільки немає? Тут і узвар, і вареники, і смажена риба, і голубці, а окремо зверху на незастеленому сіні стоїть полумисок, з солодкою кутею.

- Мамо, а чому кутя на сіні має бути? - питається найменший син у матері.

- Бо ж і сам Ісус на сіні народився, - відповідає мати.

На столі ще стоїть уквічаний "дідух" /крім того "дідуха", що має стояти на покуті/, три хліби, грудка соли та велика воскова свіча. Під столом ще є купка сіна, а зверху в мисочці кілька вуглинок, і сивенькою ниткою догори в"ється запашний дим ладану. Все це виглядає і гарно, і приваблово. Діти вже давно щохвилини вибігають із хати на подвір"я, щоб подиви-

тись, чи ще не зійшла вечірня зірочка? І нарешті дочекались. Вечірня зірка своїм променистим світлом засяла над землею.

Вечоріє. Непомітно підкрадаються сутінки. Тепер діти виглядають батька. Їм здається, що вже все готове, лиш тато увійдуть, і так довго очікувана вечеря почнеться. Але до вечері ще далеко. Двері відчинились, і до хати увійшов батько, несучи поперед себе великий сніп необмолоченого жита /на Західній Україні пшениці/, Він став посеред хати, скинув шапку,перехрестився тричі до образів і тричі повторив : "Христос Рождається". Потім, звертаючись до родини, "вінтував":"Вінтую вас із щастям, із здоров"ям, із цим Святим вечором, щоб ми в щасті й здоров"ї ці свята провели й других дочекали. Від ста літ до ста літ, поки нам пан Біг назначить вік". Потім підніс "дідуха" високо над столом і поставив на покуті під образами. Після цього батько взяв мисочку, підійшов до столу і набрав ложкою з кожної страви потрошку , знов перехрестився і так без шапки вийшов з хати, пішов до стайні.

У стайні в цей день також не по-буденному. Уся худібка добре почищена, під ногами у неї свіжа солома, а за драбинами найкраще сіно. Господар з повагою ставиться до тварин, пестить їх довірливі морди й частує усіх - малих і великих Свят-Вечірньою стравою. Він догоджає худобі в цей вечір, як може, бо ж в цю ніч усі тварини мають людською мовою з самим Богом розмовляти.

На Великій Україні батько ще запрошує "гостей". Він стає без шапки біля порогу, бере в руки від ціпа бич і робленим басом гукає:-"Морозе, морозе, йди до нас кутю їсти". - І так тричі повторює своє прохання, а потім, загрожуючи бичем, додає:

- "А як не йдеш, то не йди до нас і на жито

пшеницю, усяку пашницю. Іди краще на моря, на ліси та на круті гори, а нам шкоди не роби".

Потім запрошує другого"гостя"- сірого вовка: - "Іди й ти на кутю, сірий вовче,а не йдеш, то не бери в нас ні ягнят, ні телят, ані малих поросят".

Далі батько звертається до третього "гостя". Він прикладає до своїх уст долоні й щосили гукає:

- "І вас чорні бурі та злі вітри просимо до нас на вечерю, щоб хліба не здували, копи не валяли та стріхи не зривали".

Після цих запросин батько повертається до хати, обкурює ладаном стіл і стає навколішки перед образами. За ним стає вся родина і молиться Богу. По молитві батько - голова родини, перший сідає за стіл і по черзі запрошує всіх, хто є в хаті. Вважається за добре, коли на Свят-Вечір є хтось із гостей або просто"захожий".

Коли вже всі посідали за стіл до вечері, найстарша дитина /найчастіше син/ запалює свічки на ялинці, і всі блискучі оздоблення засяли різнобарвними вогнями. Батько набирає ложку куті й кидає до стелі,"щоб бджоли роїлися". На Гуцульщині першу ложку куті кладуть на вікно "для померлих родичів". І лише тоді починається вечеря. Спочатку їдять кутю, а потім голубці, вареники, смажену рибу, капусту й усього потрошку, бо ж усіх є дванадцять страв, і кожної треба попробувати.

- Мамо, я хочу води,-обізвався маленький Миколка.

- Е, ні,-каже батько, привчайся сину терпіти спрагу, бо як колись козаком будеш, то в походах ця звичка пригодиться.

І маленький Миколка замовкає, бож він і насправді хоче бути козаком.

А якщо підчас вечері син або дочка чхне,то

батько дарує "на щастя" дочці теличку, а синові лоша. Після того вже вся родина уважно слідкує, як росте дарована тварина. Якщо росте добре, кажуть, що ця дитина має щастя, а якщо ні, то батько синові через рік на Святий-Вечір порадить:

- Не журись, синку. Шаблюкою та розумом собі щастя здобудеш. А дочці мати скаже:

- Розумом, дочко, розумом щастя знайдеш.

По вечері зі столу нічого не приймають, навіть не миють ложок. Все лишається для померлих родинів, бож "вони з того світу завітають до своїх рідних на Святу-Вечерю".

На Великій Україні діти років 6-10 носять вечерю до своїх близьких - онуки до діда та баби, племінники до тітки чи дядька, а хрещеники -до батьків. Звичайно, такий хлопчик з дівчинкою йдуть до бабусі з вузликом, що їм "мама дали"; постукають у двері, переступлять поріг, хлопчик скине шапку і, шепелявлячи та збиваючись, заговорить:

- Тато, мамо і я просимо на вечерю. Прийміть від нас, що Бог послав. Бабуня візьме з його рук вузлик, роздягне своїх "вечірників", посадить за стіл, і почастує кутею з медом або вареною.Дід наділить їх горішками та грішми,а потім заверне у вузлик свою вечерю, і несуть діти вже другу вечерю від бабуні до матері.

На Гуцульщині та Покутті є дуже гарний звичай.-Заможніші господарі несуть вечерю до бідніших. Сам ґазда бере мисочку куті з медом,пшеничних пирогів, усякого печива й свічку.Все це обгортає новим рушником і сам несе біднішому. В хаті, по-святочному привітавшись "Христос Рождається", запалює свічку і ставить на стіл, а сам іде собі геть.

По вечері починаються забави. Малі діти бігають по долівці, тішаться ялинкою, залазять під стіл і там "квокчуть", щоб квочки сідали

а мати або батько їм за це кидає в солому горішки, дрібні гроші на цукерки. Діти борікаються, порпаються в соломі і збирають "гостинці".

В деяких місцевостях України на Свят-Вечір діти ходять попід вікна "колядувати", а іноді й дорослі починають коляду з Свят-Вечора, заходячи в кожну хату прославляти народженого Христа.

Поступово все затихає й настає урочиста Свят-Вечірня тиша. Малі діти вже не бавляться; полягали спати, старші пішли колядувати, а господар з господинею погасили свічки на ялинці, посідали під теплою пічкою і при миготячому вогникові лямпадки, тихим спокійним голосом співають:

"Бог предвічний"...

*

* *

Час,коли співаються колядки,зветься "Колядою". Саме слово "Коляда" походить від назви Нового Року у римлян - "Коляда" починається не у всіх місцевостях України одночасно. Так,на Наддніпрянщині та на Покутті діти вже на Свят-Вечір ідуть колядувати;на Гуцульщині /Космач/ на перший день Різдва по Службі Божій,а на Поділлі /Чортківщина/ - на другий день. Крім того звичаї колядувати також різні.Майже скрізь по всій Україні першими ходять діти. Вони колядують без нічого і до хати не заходять,а зупиняються під вікном.Звичайно буває так: черідка дітей підходить до вікна й гукає -

- Благословіть-колядувати !
- Колядуйте ! - відзивається господиня.
- А кому ?
- Колядуйте для дочки !

І дружні дитячі голоси задзвенять у морозному повітрі:

Ой,в саду росла лелія,
Хто ж її садив?Панна Марія!
Як садила,так садила,
Різні квіти розводила,
Панна Марія.
Прийшла до неї матінка її
Вирви,Маріє, квітку лілеї
Ой,не дам я ні листочка,
Бо ж то моя лелійочка
Панна Марія ..

Далі повторюється пісня з початку кілька разів, і за кожним разом добавляється що прийшов "батечок її", "братичек","сестричка"-всім вона відмовила. Нарешті прийшов "миленький"її і вона йому каже:

"Ой, дам тобі всі листочки,
Бо ж то моя лелійочка.
Панна Марія".

Записано від Пяріг Марії, що походить з с. Паушівка на Чортківщині.

Друга колядка, що також відноситься до дівчини:

По горі, горі павоньки ходять,
Ой, дай Боже, по горі, горі.

Ой, ходять, ходять, пір"ячка гублять.
Ой дай, Боже, пір"ячка гублять.

За ними йшла гречная панна,
Гречная панна, панна Орися.

Ой, ходить, ходить, пір"ячка збирає.
Ой дай, Боже, пір"ячка збирає.

Пір"я збирає, в рукав складає,
Ой дай, Боже, в рукав складає.

З рукава бере, на столи кладе,
Ой дай, Боже, на столи кладе.

З столика бере, віночок вине,
Ой дай, Боже, віночок вині.

Віночок вине, на голівку кладе,
Ой дай, Боже, на голівку кладе.

Ой, звилися буйні вітри,
Занесли вінець на синєє море.

Там три рибалки рибу ловили,
Ой дай, Боже, рибу ловили.

Рибу ловили, вінець зловили,
Ой дай, Боже, вінець зловили.

Ой, що ж нам буде тай за перейми,
Ой дай, Боже, тай за перейми.

Першому буде шовкова хустка,
Ой дай, Боже, шовкова хустка.

Другому буде золотий перстень,
Ой дай, Боже, золотий перстень.

Третьому буде сама Орисенько,
Ой дай, Боже, сама Орисенька.

Записано від Баран Марії, що по
ходить з Чортківщини.

Для хлопця колядують:
Ой, на горі там дзвін жзвонить.
Дуже рано місяць сходить.
То не місяць, то Василько
Пише листа до батейка.
Подай, батейку, срібло-злото,
На церкву, на дім Божий.
Батейко дає і йому не стає,
На церкву, на дім Божий.

Далі пісня повторяється з початку і Василько звертається до "матеньки", до "братичка","Сестроньки" і вони не вистачають, аж нарешті він звертається до миленької і:
"Миленька дає і їй стає,
На церковку, на дім Божий".

Записано від Господин
Софії з Чортківщини.

Господиня виходить з хати, ласкаво дякує колядникам, роздає подарунки і провадить їх аж за ворота. Діти веселою юрбою перебігають через вулицю, барахкаються в пухкому снігу, і ось перед ними маленька убога хатинка. Колядники не минають її. Вони зупиняються перед її

перекошеним вікном, шоб привітати колядкою і бідну вдовицю:

А чи вдома, вдома та бідная вдова?
Немає вдома - пішла до Бога,
Бога благати - щастя прохати:
- Ой дай, Боже, два лани жита,
Два лани жита та й лан пшениці,
Лан пшениці на паляниці,
А ще гречки на вареничкі.
Бувай здорова, вдова,
З Ісусом Хрестом та з Святим Різдвом.
Добрийдень!

І так до пізнього вечора лунають дитячі дзвінки голоси над засніженим, мрійним селом.

На Великій Україні, крім дітей, на перший день Різдва колядують ще дорослі парубки. Парубки ходять з "Звіздою" та з дзвоником. "Звізду" роблять із деревяної обичайки та тоженьких дощечок. Рожків "Звізда" оздоблюється різнокольоровим папером та "срібними" й "золотими" стрічками. В середину вставляють образок народження Хреста і запалюють свічку.

"Звізду" приладовують на дерев"яній тичці й підчас колядування тримається перед образами.

Дорослі колядники найчастіше колядують у пятьох. Один з них "береза"-ватаг і заспівувач, другий-звіздоноша, третій-дзвонар, четвертий-міхоноша, а пятий запасний; він має допомагати міхоноші нести калачі або підміняти звіздоношу.

Такі колядники підходять до хати й "береза" гукає в вікно.

- Пане господаре благословіть.

Іноді цього благословлення випрошують піснею:

По цьому дому, по веселому,
Чи дозволете колядувати,
Колядувати, дім звеселяти,
Дім звеселяти, діти збудити,
Хреста славити!

- Просимо, просимо ! озивається господар ,

відчиняючи двері. Увійшовши до хати, хлопці скидають шапки, стають перед образами і під голосний дзвоник молодечі груди гримнуть піснею:

Нова радість стала, як на небі хвала,
Звізда ясна над Вертепом увесь світ осіяла
Де Христос родився,там світ просвятився,
І пастушки з ягнятком перед Божим дитятком
На коліна припадають,царя-Бога вихваляють:
Ой,ти царю,наш царю,ти небесний владарю,
Пошли,Боже, літа многі цьому господарю,
Щоб і хліб родився, щоб і скот плодився,
Щоб цей пан-господар нічим не журився!

За цей привіт і побажання колядники дістають цілого калача, а іноді усіх їх запрошують до столу і частують як бажаних гостей.

Увечері, як уже стемніє, йдуть колядувати й дорослі дівчата. Вони носять з собою ліхтар у вигляді місяця або зірки.

Роблять ліхтар з різнокольорового паперу й чіпляються мотузочком до кінця довгої тички.

Одна з дівчат носить ту тичку на плечі."Місяць", чи "Зірка" крутиться на мотузці й виблискує різнобарвними вогниками, з далека сповіщаючи людям про наближення дівчат-колядниць.

Дівчата в хату не заходять, а співають на дворі під вікном:

Ой, сивая та зозуленька,
Усі сади облітала,
А в одному та й не бувала,
А в тім саду три тереми:
У першому-красне сонце,
У другому-ясен місяць,
А в третьому дрібні зірки.
Ясен місяць-пан господар,
Красне сонце-жона його,
Дрібні зірки-його дітки
-Добрий вечір!

Жонаті чоловіки або заміжні жінки на Великій Україні колядувати не ходять.

В Західньо-українських землях, колядують і старші люди, а найбільше чоловіки, що належать до церковного братства.

Іноді тоді колядники заходять до хати й стають перед образами /Гуцульщина-Космач/, а в інших місцевостях колядують під вікном /Покуття, Чортківщина/. Братчики співають, звичайно, коляди церковного, в деякому разі явно релігійного змісту.

В селі Космач /Гуцульщина/ співають:

Же ой, господарю, господаречку,
-"- прийшли до тебе раз в рік в гостину,
-"- раз в рік в гостину повіншувати,
-"- повіншувати, щастя бажати.
-"- Нова рада в нас сія з"явила,
-"- Пречиста Діва сина породила.
-"- Вона породила, в ясла положила,
-"- в ясла положила, сінцем прикрила.
-"- Причиста Діва ослони клала
-"- ослони клала, святих взивала.
-"- Зійшлися святі раду радити
-"- раду радити-собор судити.
-"- Ой, як, дитяти, ім"ячко дати.
-"- Дали б йому ім"я Івана /ім"я господаря/
-"- Пречиста Діва, як то учула,
-"- Як то учула, тай не влюбила,
-"- і ввесь той собор покасувала.
-"- Пречиста Діва ослони клала,
-"- Ослони клала, святих взивала.
-"- Зійшлися святі раду радити,
-"- Раду радити-собор судити,
-"- Ой як, дитяти, ім"ячко дати,
-"- дати йому ім"я, ой, сам Ісус Христос.
-"- Пречиста Діва, як то учула,
-"- ввесь той собор до себе ймила.
-"- Ірод невірний Христа шукає.
-"- Пречиста Діва десь Христа діла.
-"- Сховала його у яру пшеницю,
-"- Ірод невірний на те не дбає,
-"- На те не дбає, Христа шукає.

Же ой, Христа шукає-пшениці стинає
-"- Усю пшеницю стяв-Христа не знайшов.
-"- Христа не знайшов і назад прийшов.
-"- Пречиста Діва десь Христа діла.
-"- Сховала м його у високі гори
-"- В високі гори під білий камінь,
-"- Ірод невірний на те не дбає,
-"- Гори копає-камінь лупає,
-"- Камінь лупає-Христа шукає.,
-"- Усі гори скопав, кмінь злупав
-"- Камінь злупав, Христа не знайшов,
-"- Христа не знайшов і назад прийшов.
-"- Пречиста Діва десь Христа діла,
-"- Сховала його, ой, на небеса.
-"- Ірод невірний ой, зажурився ...

Записано від Кушнірчука Семена 43 роки, походить з села Космач на Гуцульщині.

Як видно з наведених прикладів, колядки , до речі скажемо, і щедрівки далеко не завжди мають релігійний зміст. Переважають в них хліборобські мотиви і в більшости виступає там не зима, а весна.Це напевне тому, що колядки та щедрівки в"язалися колись з весняним Новорiччям, яке починалося в березні. Пізніше під впливом християнського календаря увесь новорічний обряд разом із піснями перенесено на зимовий цикль свят, що звязані з зимовим поворотом сонця. Тому то колядки та щедрівки ще й тепер згадують оранку, посів ярової пшениці , стереження саду-винограду. Згадують весняний дощ та "наврочують" врожай "жита, пшениці та всякої пашниці".

Крім того, чималe місце в колядках та щедрівках займають любовні мотиви з метою " накликати" в хату весілля:

Дай же ти, Боже, в городі зілля,
В городі зілля, в домі весілля.

/Зі збірки Ф. Колеси/.

Більшість колядок та щедрівок, що поширені по всій Україні, своїм змістом призначені окремим особам в родині. Так, напр., є колядки, що їх співають для господаря, господині або їх дітей.

Навіть більше, в колядку відповідного змісту вставляється ім"я господаря, господині, хлопця або дівчини, і тоді колядка виглядає так , що ніби вона складена спеціяльно для даної особи.

Господар завжди виступає в колядці багатим, поважним і милуваним самим Богом.Господиня приймає щедрі дари від свого чоловіка, пряде золоті нитки або вишиває сорочку самому Цисареві.

Парубок-лицар, що стоїть на чолі дружини й гониться за ордою або визволяє з неволі чи якоїсь іншої залежности милу, іноді сам визволяється з її /милої/ допомогою.

Дівчина-красуня, чекає найкращих і найбагатших гостей абощо.

Колядки та щедрівки як величальні пісні-це наша гарна традиція, і ми не повинні забувати її, навпаки-плекаймо їх як пам"ятку свого доброго минулого і як красу сучасних народніх звичаїв.

*

*　　　　　　*

„Щедрий Вечір" або свято Маланки

За тиждень після коляди настає Щедрий Вечір, або свято Маланки. Це останній день цього року. Завтра вже починається Новий Рік.

На Великій Україні та на Гуцулбщині в цей вечір щедрують, ворожать, і взагалі це чимале свято різдв"яного циклю.

На Поділлі ж Західньої України /Чортківщина/ зовсім не знають цього свята, натомість"Щедрий Вечір" з щедрівками там відправляється перед Йорданню, тобто тоді, як у нас "Голодна кутя".

На Надднiпрянщині "на Маланки" печуть пироги з м"ясом або з сиром і смажать гречані блинці. На півдні Украгни-печуть бублики стульні,в Гуцульщині готують вареники, або як вони кажуть:"варять пироги".

Там, де печуться пироги, вечір починається з того, що батько "ховається" від дітей.

Робиться це так. Увечері господиня засвічує свічку перед образами, обкурює ладаном хату, а потім ставить на столі велику череп"яну миску з пирогами. Батько сідає на покуті і, прихиливши голову, ніби ховається за пирогами. Мати кличе до хати дітей, і вони питаються її:

- А де наші тато?

- А хіба ж ви мене не бачите, діти? Озветься батько.

- Ні, не бачимо, тату. Кажуть діти

- То дай, Боже, щоб ви й на той рік так мене не бачили. Відповідає батько, встаючи з-за столу. Далі він бере з миски найсмачніше печи-

во, роздає дітям, жінці й бере собі. Всі їдять.

Тепер, як і на Свят-Вечір, діти ходять щедрувати. Змістом щедрівки майже нічим не відрізняються від колядок, хіба лише тим, що в них ще менше релігійних мотивів, а натомість більше хліборобських, особливо багато приділяється уваги тваринам-"товарові". Напр., найпоширеніша щедрівка:

Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка,
Стала вона щебетати,
Господаря викликати:
"Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару,
В тебе товар весь хороший,
Будеш мати мірку грошей.
Там овечки покотились
І телички народились".

Або:

Щедрий Вечір,
Пане господарю,
Стережи Боже,
Твого товару,
Твого товару -
Великого статку,
Молім Бога
За отця, за матку.
Добрий вечір!

Більшість щедрівок Наддніпрянщини звертаються, до самого господаря і віщують йому найкращий господарський добробут.

Крім дітей, ходять щедрувати й дорослі парубки, але це не просто щедрівки, а костюмований веселий карнавал.

Один із хлопців одягається Маланкою, другий Василем, третій "козою"-вивертає кожух, а на голову одягає опудало козячої голови з рогами. Інші хлопці одягаються за цигана, та циганку, що ведуть на ланцюзі "ведмедя". На Гуцуль-

щині ще за "князя" й "княгиню"-вбираються в весільне убрання. Буває ще й так, що одягаються "жидом","жандарем", навіть чортом.

Така група щедрівників має з собою скрипаля, а на Гуцульщині й трембітяра. Увесь цей карнавал іде селом, жартує, співає веселих пісень та приграє на скрипці.

Підійшовши під вікно, "береза" гукає:

- Пане господарю, Маланка замерзає, у хату пустіть!

- Просимо, просимо! Відповідають з хати. Увійшовши до хати, хлопці поскидають шапки,стануть посеред хати, обличчям до образів і співають:

Меланка ходила,
Василька водила:
"Васильку, мій татку,
Пусти мене в хатку,
Я жита не жала,
Чистий хрест держала, Золотую кадильницю,
У руках тримала.
Щедрий вечір, добрий вечір
Добрим людям на здоров"я.

А далі приспівують до "кози" під супровід скрипки:

Го,го,го коза.Го,го,го сіра.Го,го,го біла.
Ой, розходилася, розвеселилася,
По всьому дому, по веселому.
Де коза ходить, там жито родить,
де не буває, там вилягає.
Де коза ногою, там жито копою,
Де коза рогом, там жито стогом.
А в Бороновиці усі хлопці стрільці.
Встрелили козу в правеє ушко,
В правеє ушко, в саме сердечко.
Тут коза впала, не жива стала,
А міхоноша бере дудочку,
Надулась жила - коза ожила,
Тай пішла коза, та й стрібаючи
Та й гасаючи, своїх діток,

Та й шукаючи.

Далі починаються жарти, веселі забави з "циганом","ведмедем","жидом" тощо. Головна мета звичаю ходити з "козою" полягає в тему, щоб напророчити добрий урожай. Це видно з наведеної пісні:

"Де коза рогом, там жито стогом".

На півдні України /Одещина/ і на Гуцульщині/Космач/ співають майже ту саму щедрівку про Маланку та Василя; ріжниця лише у вимові окремих слів, тобто в особливостях місцевої говірки.

Подаємо цю щедрівку,/на жаль, не повністю/ записану від Кушнірчука Семена, що походить з села Космач на Гуцульщині:

Ой, на річці, на Йордані.
Щедрий вечір на Малані,
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на сей вечір.
Ой, господе, господечку
Пусти в хату Миланочку,
Миланочка чисто ходить,
Нічо в хаті не пошкодить,
Як пошкодить, так помиє,
Їсти зварить, та й накриє.
Васильчику, чичільчику,
Посію тя на городчику,
Та буду тя шанувати,
Тричі надень поливати,
Тричі надень поливати
І в неділю підскубати.
Маланочка в дністрі брела,
На камені ноги мила,
Тонкий фартух замочила.
Повій,вітре буйнесенький,
Висуши фартух тонесенький,
Повій,вітре, по дубині,
Висуши фартух на дівчині.
Повій, вітре, то сяк, то так,

Висуши фартух як мак, як мак.

Увечері дівчата збираються в окрему хату "відправляти" Маланку.

Як звичайно, до дівчат прилучаються й хлоп ці, і усі вечір проводять за загальною вечерек та веселими забавами.

Вечір починається з того, що дівчата ворожать. Кожна дівчина хоче вгадати свою "долю" ось "На Маланки", як і колись "На Андрея"-вор жать.

Кожна дівчина ще перед тим, як піти "На Ма ланки", виймає з пляшки гілочку вишні, що посадила сама "на Катерини" /7 грудня/. Якщо гілочка розвила або хоч розпуклм на ній бруньки- дівчина цього року вийде заміж, а якщо ні, то ще має рік дівувати.

Йдучи "на Маланки", дівчина дорогою зупиня ється біля якого-небудь плота і лічить кільки- "удівець","молодець","удівець","молодець","удівець" ,.. якщо на цьому скінчаться кілки, то кажуть, що дівчина за вдівця заміж вийде, а як на "молодець" - за парубка.

На Гуцульщині дівчина зав"язує собі очі хустинкою й, навпомацки йдучи попід пліт, обмацує руками кожен кілок і лічить до дев"яти. Девятий кілок перев"язує білою хустинкою. У ранці вона виходить дивитись який стовбець перев"язала. Якщо гарний, то й за гарного заміж піде,якщо кривий, горбатий, той чоловіка такого матиме.

І на Великій Україні, і на Гуцульщині на "Маланки" дівчата готують вареники з сиром.Гуцулки, крім звичайних "пирогів" ліплять ще маленькі пиріжечки /варенички/, добре перемащують їх маслом, розкладають на простеленому рушнику/кожна дівчина один вареник/ й "запрошуючи пана Кацького". І ось він, обережно обнюхуючи кожний вареник, вибирає собі, найсмачніший і їсть. Чий вареник кіт з"їсть,-та дівчина перша заміж піде.

На Наддніпрянщині ще кидають взуття через хату, бігають по-під вікна слухати. Якщо почують "іди", то це знак, що дівчина піде заміж, якщо "сядь", то дівчина має сидіти ще в дівках. Крім цих ворожінь, є ще багато інших.

Але сьогодні під Новий Рік, ворожать не тільки дівчата. Ворожать ще й старші люди, що хочуть знати, чи будуть падати достатні й своєчасні дощі цього року та чи буде добрий урожай на збіжжя, садовину й городину.

Щоб угадати, який місяць має бути дощовий, господар бере дванадцять сухих пелюсточок з цибулі й розкладає їх на вікні. В кожну пелюсточку, що має відповідати одному місяцеві в році, кладе однакову кількість дрібної соли і так залишає до ранку. Ранком на Новий Рік, як зійде сонце, господар оглядає кожну пелюсточку й зауважує, в якій пелюсточці сіль волога-той місяць має бути дощовий; якщо сіль суха - місяць посушливий.

Щоб угадати, який має бути врожай цього року, господар увечері під Новий Рік десь на городі або в садку розкладає ватру з одного якогонебудь дерева-дуба, берези, ялиці або бука. Усе дерево має бути однаково сухе. Коли вже ватра розгориться,господар виймає з вогню кілька однаково почорнілих вуглинок і розкладає десь на кам"яній плиті чи на якомусь залізі. Кожна така вуглинка відповідає одному якомусь збіжжю чи угіддю-один вуглик на сад, другий на город, третій на пшеницю, четвертий на жито і так далі.

Ранком на Новий Рік господар приходить і дивиться на ті вуглинки. Котра з них зпопеліла-на те буде врожай цього року, а котра залишилася вуглинкою-то погана ознака. В ночі під Новий Рік ворожки "збирають" фантастичне зілля Нечуй-Вітер. Воно "росте" взимку, але зрячі люди його не бачать, лише сліпі, бож Нечуй-Вітер сліпцям "у вічі коле".

* * *

Новий Рік або свято Василя

Ранком, як тільки починає розвидняти ся, ходять "посівальники". Посівальник-це хлопчик років 7-12. Дівчатам посівати не личить. Зайшов в хату,перший посівальник підходить до покуття, бере "дідуха", кладе його на столі й молотить рукою або палицею. Обмолотивши, набирає в рукавичку пшениці, стає перед образами, кидає жменями зерна на образи й співає або вигукує речитативом. В деяких місцевостях степової частини України / село Надлак/, поширена така посівальна пісня:

А в полі, полі,
Сам Господь ходив,
Сам Господь ходив,
Зерно розносив,
Зерно розносив,
Діва Марія.
Діва Марія,
В Бога просила:
"Уроди, Боже,
Жито, пшеницю.
Жито пшеницю,
Всяку пашницю!
Сію, вію, посіваю,
З новим роком поздравляю!
Будьте здорові з Новим Роком
та з Василем
Дай, Боже!

В середній частині України співають:

Сію, вію, посіваю,
З Новим Роком поздравляю.
На щастя, на здоров"я, та на Новий Рік,
Щоб уродило краще, як торік,
Жито, пшениця і всяка пашниця, -
Коноплі під стелю на велику куделю.
Будьте здорові з Новим Роком та з Василем. Дай, Боже!

На Західньому Поділлі /Чортківщина/, співають: -

Сійся, родися, жито, пшениця,
Усяка пашниця.
На щастя, на здоров"я,
Та на Новий Рік ,
Щоб уродило краще, як торік.
Коноплі під стелю,
А лен по коліна,
Та щоб вас хрещених
Голова не боліла.
Будьте здорові з Новим Роком!
Дай, Боже!

Діти господаря схоплюються з ліжка і в одній сорочці бігають навколо посівальника та ловлять зерна, що, вдарившись об шкло образів, відскакують від нього й мають падати на долівку. Упіймані зернини лічать і хваляться матері, що "упіймали багато щастя".

Як уже всі повставали й пішли вмиватися, старша дочка господаря-панна налила у велику черепяну миску чистої води, кинула туди кілька срібних монет і, вмиваючись, пошепки приказувала:

- Щоб я була гарна, як срібло, і здорова, як вода.

Вмившись тричі, перехристилась мокрою рукою і втерлась новим рушником, що вперше сьогодні витягнула для цього із скрині.

До всього в цей день приглядаються, до всьо

го прислухаються, бож перший день року це-віщий день. Він має характеризувати увесь наступний рік. Господар ще з вечора зауважує,яка буде ніч. Якщо ніч проти Нового Року ясна і тиха, то буде щасливий Рік не лише на людей , а й на худобу. Якщо сонце зійде ясне і день веселий, то й рік на все буде добрий, а особливо на урожай садовини. Якщо є іній, що рясно вкриває всі дерева, то буде добрий урожай на збіжжя.

Від Різдва до Нового Року хату замітають на дві половини. Ту частину сміття, що "від порогу", виносять геть; а від половини хати до "покуття"-збирають удосвіта на Новий Рік. Потім відчиняють ворота так, щоб можна було лише перейти одній людині або худобі, і там висипають купкою те сміття з соломою й запалюють. Через той вогонь мають перескочити:господар,, господиня, усі діти, а потім й кожна вівця, коза, корова. Усі тварини по черзі. Це для того, щоб все лихо "на вогні зосталося" щоб у майбутній рік увійти чистим.

Сіном, що було постелене на столі під обрусом, ранком на Новий Рік перевязують дерева в садку,"щоб нечисть на деревах не заводилася"

Перший день Нового Року проводять весело. Десь під обід сходяться родичі. Приходять до старих батьків одружені діти або який-небудь Василь скликає гостей, кожен гість приносить з собою паляницю й пляшку вина чи горілки і ..., "Дай, Боже!".

А по обіді запрягають найкращі коні в "ко зирки" і з піснями та вигуками їдуть "на прогін". Вистояні коні не чують під собою ніг і сани несуться, як на крилах, тільки сніг вихрем розлітається на всі боки.

*

Голодна кутя

АБО

ДРУГИЙ СВЯТ-ВЕЧІР

На Великій Україні в цей день, вірніше вечір-"Голодна кутя", або другий "Свят-Вечір". Так само, як і на перший "Свят-Вечір", готують кутю та узвар, але вже немає так багато страв, як було вперше, бож ця кутя вже "голодна". Увесь день треба постити, а ввечері вечеряти з кутею та узваром. Крім того, в цей вечір "проганяють кутю". Дівчата та хлопці вибігають на вулицю, б"ють паліччям об тини, здіймають гала с, сміх, грають у сніжки, борікаються і весело та галасливо проводять увесь цей вечір.

Пізно ввечері виносять із хати того "дідуха", що вже обмолочений посівальником на Новий Рік, розривають його і палять на вигоні або в садку, а потім дівчата збирають той попіл на мішок чи ряднинку й розсівають по городі "щоб краще уродили огірки".

На Західньому Поділлі/Чортківщина/ - це"щедрий вечір" з такою ж самою вечерею, як і на Святий-Вечір. Але замість колядок ідуть щедрівки, що своїм змістом та характером подібні до наших щедрівок, на "Маланки під "Новий Рік". Ранком у церкві святять воду. Ідучи на водосвяття, люди несуть із собою посуд на воду, уквіт

чаний сухими або паперовими квітами. Їсти не можна, аж поки не посвятять воду. Коли нап"ються свяченої води, тоді лише сідають до сніданя. По сніданні господиня або старша дочка набирає в мисочку трохи борошна і на свяченій воді замішує рідоньке тісто. Ним малює хрести на всіх чотирьох стінах хати, в сінях, коморі, в стайні та в інших приміщеннях.

Потім батько бере в мисочку свяченої води, кропило і кропить усю родину, а якщо є гість, то й гостя, примовляючи:

- Дай, Боже, і на той рік дочекати!

Далі він іде кропити в сіни, на подвір"я й за хатою. Якщо є в господаря діти, то друга віком дитина бере в руки спеціяльно для нього спечені три пироги і ходить слідом за батьком. Перший періг кусає в хаті, другий перед хатою, а третій за хатою.

Перед вечерею господиня набирає по 2-3 ложки з кожної страви, приготовленої на вечерю, боре вимішує із тієї сумішки пече маленький коржик. Його зберігається увесь час на столі під хлібом. Коли отелиться корова, то їй дадуть цей коржик, щоб відьма не мала до неї ніякого доступу.

Увечері ще завидна господиня світить лямпу, "щоб кури неслися".

На протязі цілого дня не можна вголос кликати курей, бо як почує якась не добра господиня і скаже:

- Твої кури, мої яйця,-то й "насправді" всі кури до неї нестись підуть.

Перед вечерею знову на стіл під скатерку намощують сіна, трусять у хаті долівку соломою та на покуті ставлять "дідуха". Знову батько вносить сніп немолоченої пшениці й віншує:

- Віншую вас щастям, здоров"ям з цим щедрим вечором, щоб ми в щасті й здоров"ї ці свята спровадили і других дочекали. Від ста

літ, до ста літ, доки нам пан Біг назначить вік".

Перед тим, як сісти вже до вечері, батько "клячить"-стає на коліна перед образами й молиться Богу; разом із ним молиться і вся родина.

Помолившись, батько сідає до столоу і запрошує всю родину до вечері. Мати подає на стіл Свят-Вечірню страву. Починається вечеря, як звичайно, з куті.

В цей вечір дівчина, що збирається вийти заміж, ворожить. Вона збирає всі ложки зі столу й виходить із хати. Стає на порозі й тричі тарабанить ложками. За кожним разом зупиняється і вслухається в спокійну тишу зимової ночі. Звідки до неї донесеться собаче гавкання, туди вона й заміж піде.

В цей вечір звичайно вже по вечері ходять щедрувати. Щедрують діти, а також і дорослі парубки. Діти щедрують під вікном, а парубки ходять з "козою","ведмедем" або "звіздою". До "кози" приспівують:

Танцюй, козуню, танцюй, небого,
Дасть тя господар пів золотого.

Щедрівка також, як і колядки, призначаються самому господареві, господині, хлопцеві або дівчині /панні/.

Діти під вікном господареві щедрують:

Ой,чи є,чи нема пана господаря вдома?
Нема його вдома, поїхав до Львова.
Щедрий вечір,Божий вечір,поїхав до Львова.

Деревню скупує, світлицю будує,
Щедрий вечір, Божий вечір, світлицю будує.

А в тій світлиці три столи - престоли.
Щедрий вечір, Божий Вечір, три столи-престоли

На кожнім столику три келехи стоять.
Щедрий вечір,Божий вечір, келихи стоять.

З першого келеха сам господар зажива.
Щедрий вечір, Божий вечір, сам господар зажи
вав.
З другого келеха син Божий заживав.
Щедрий вечір, Божий вечір, син Божий заживав.

З третього - Пресвятая Діва.
Щедрий вечір, Божий вечір, пресвятая Діва.

Пресвятая Діва по церкві ходила,
Щедрий вечір, Божий вечір, по церкві ходила.

По церкві ходила Богу ся молила,
Щедрий вечір, Божий вечір, Богу ся молила.

Записано від Фартушка Стефана, що походить з села Губичи, Добромильського повіту на Львівщині.

Для хлопця щедрують:

Косив Василю яру пшеницю.
Бриніла коса коло покоса, бриніла.
Прийшов до нього батенько його.
Бриніла коса коло покоса, бриніла.
Василько-душко, час вже додоменьку,
Бриніла коса коло покоса, бриніла.
Ой, зараз піду, най покіс дійду,
Бриніла коса коло покоса, бриніла.
Покіс дійшов додому не йшов.
Бриніла коса коло покоса, бриніла.

Далі співається, що до Василька прийшла ще й "Матінка", "браточок", "сестронька" і всім він обіцяв покіс дійти й додому піти але всеж не йшов. Нарешті приходить до нього "миленька його" і він її вже послухав і:

Покіс дійшов й додому пішов,
Бриніла коса коло покоса, бриніла.

Записав від Пиріг Марії, село Паушівка на Чортківщині.

Дорослі парубки щедрують дівчатам. Група

хлопців підходить під вікно тієї хати, де є дівчина, і їй щедрують. Це ознака,що цю дівчину парубки викликають уже, як панну й пророкують їй на цей рік весілля Якщо парубки поминають хату дівчини, то цим самим виявляють до неї погорду, що, безперечно, ображає її. А тому в цей вечір кожна дівчина, щохвилини чекає під вікном пісні:

Ой, на леді, на Йордані,
Святять воду три янголи.
Йордан воду розливає,
Ворон-коні напуває.
Там Марія біль білила,
Рум"янеє личко мила,
До місяця говорила:
"Ой, місяце, місяченьку,
Світи ясно кирниченьку,
Немає ким дати знати.
Їдь, батеньку, біль збирати".
Батенько сі відмогає:
'Я не піду, не поїду,
В мене сани не складені,
Ворон-коні не ковані".

Знову повторюється теж саме словами:
"Ой, на леді на Йордані", і т.д.

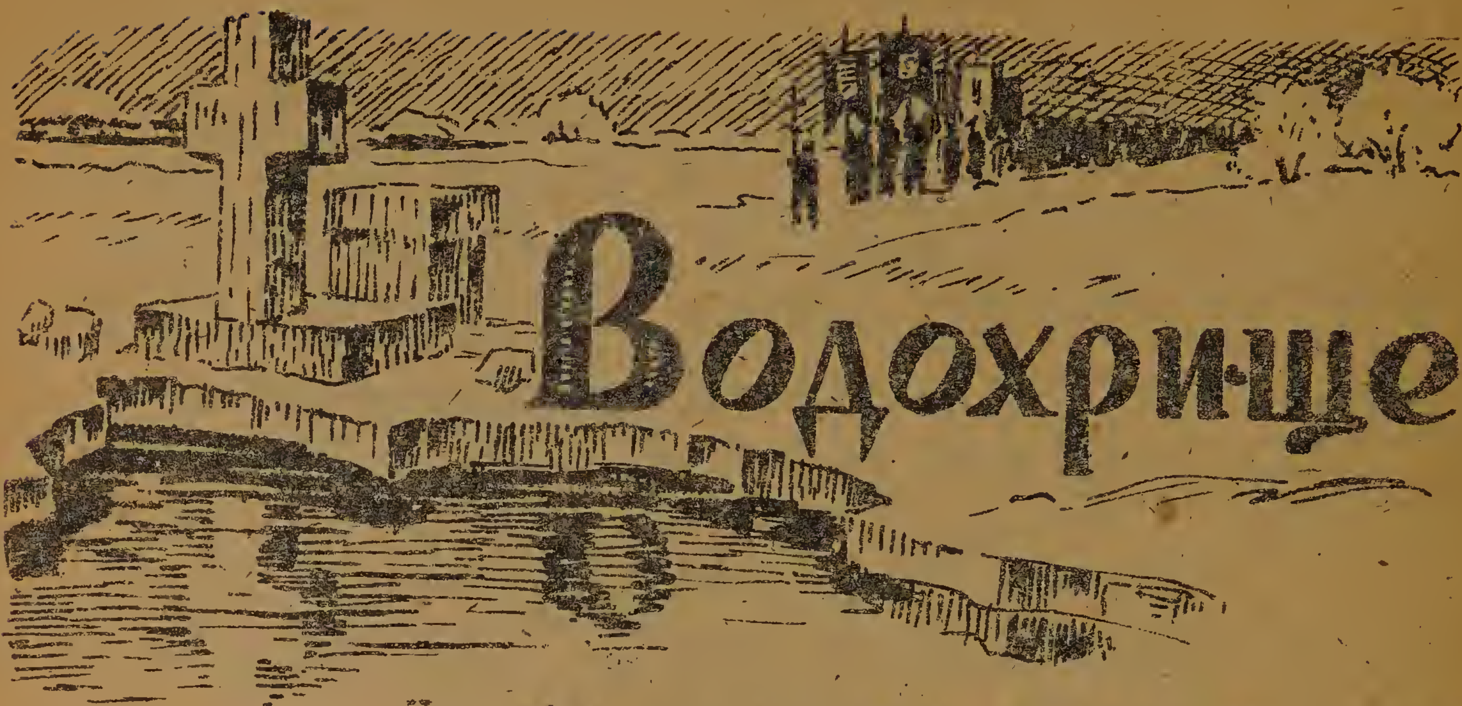
Панна Марія звертається до матері, сестри брата - всі відмовляються. Нарешті вона звертається до миленького і він вже не відмовляється:

Миленький сі не відмагає.
"А я піду, я поїду.
В мене сани поскладані,
Ворон-коні поковані,
Буде Христос на Йордані".

Ще довго лунають в цей вечір пісні та ще довго ворожать дівчата ....

*

* *

Парубоцька громада в селі ще за тиждень перед цим днем на річці вирубує ополонку та випилює з льоду великі хрести. Потім їх обливають буряковим квасом і вони набувають гарного рожевого кольору. Забарвлені хрести ставлять над ополонкою і будують біля них крижаний пристіл, а з соснових або ялинкових гілок роблять арку, на зразок церковних "Царських воріт".

Ранкоє 6-го січня, за старим стилем, звичайно буває великий мороз. Дерева покриті інеєм. Під ногами рітмічно скрипить сніг, а пекуче від морозу повітря забиває дух, не дає дихати. Вітру немає, тихо, лише де-не-де тріснє на дереві гілочка або завалиться сніговий намет.

Ранком в церкві відбувається служба Божа, а по закінченні літургії увесь народ "хресним походом" іде на річку. Попереду несуть хреста, а за ним корогви, потім іде хор, співаючи "Глас Господній", за ним-священик, поклавши собі хрест на чоло, і, нарешті-вся маса народу.

До річки ідуть усі: старі, молоді і навіть діти. Кожен має з собою пляшку або глечик на воду; хлопчики, крім глечика, несуть голубів, а мисливці-рушниці, заладовані самим клейтухом. Парубки ідуть верхи на конях, а багаті господарі-саньми, запрігши найкращі коні.

На річці біля хрестів увесь цей похід зупинився і став на льоду, великим чорним колом. Після не довгої відправи, священик занурює в ополонку хрест, хор голосно співає.

- Во Іордані крещающуюся, тобі Господи!

В цей момент усі мисливці стріляють з рушниць, хлопці випускають голубів, і догори злітає їх ціла сполохана зграя.

Божа служба закінчена. Вода освячена. Люди підходять до ополонки, кожен набирає свяченої води й несе додому. Хлопці-вершники і господарі-санками останніми набірають свяченої води , а потім напувають коні. Крім того, кожен господар поспішає якнайшвидше напоїти всю свою худобу свяченою водою:"щоб товар міцніший був".

Пісяя водосвяття всі повертаються до своїх хат. В хаті в цей день все виглядає по-святочному: гарно застелений стіл, стіни оздоблені рушниками, а за образом Божої Матері-сухі васильки, що мати влітку по стеблинці збирала , сушила під стріхою, а тепер поклала за тим образом, що ним її колись батьки на шлюб благословляли.

Поки мати приготує на стіл обід, батько бере з-за образів пучок сухих васильків, умокає їх в свячену воду і кропить образи, всю хату, комору, а потім іде до стайні і кропить худобу. Знову повертається до хати, бере крейду і пише нею хрести на образах, на сволоці, на всіх дверях і навіть на більших річах. Тепер він сідає за стіл і запрошує всю родину обідати, всі п"ють потроху свяченої води й починають обідати.

По обіді дівчата бігають до річки умиваються у тій ополонці, де святили воду,"щоб бути ще кращими". А на Гуцульщині хлопці ведуть до річки дівчат "купатися". Звичайно, дівчата там лише своє взуття помочать і то вже вважається, що дівчина купалася в "Йорданській воді".

Де слід згадати, що на Покутті та на Гуцульщині в цей день святять трійцу, що робиться з сухих квіт, пучків калини, намиста, гарної хустки, а зверху-одна велика свічка /в церковній трійці-три свічки/. З цією "трійцею"

усі йдуть на "Йордань" і підчас Служби-Божої запалюють свічку, від "священого вогню". Після відправи Служби Божої "трійцю" гасять в тій ополонці, де святилася вода.

Як бачимо, "Йордань", або "Водохреща" це чисто християнський звичай; він прийшов до нас на Україну разом із християнством і здобув собі поважне місце серед традицій нашого народу.

Цим кінчається цикл українських народніх звичаїв Різдвяних Свят.

*

* *

Просимо читачів виправити найголовнійші помилки в цій книжці.

Стор. 13. 19 стрічка з гори надруковано:

„Ріжків „звізда“ оздоблюється“. Повинно бути: „Ріжків „звізда“ має не менше семи. Вона... — далі читати як написано.

17 стрічка знизу, після слова: „колядування“ пропущено слово: „вона“.

9 стрічка знизу, після слова: „благословіть“, треба дописати: „Христа Славити!“

Стор. 15, 4 стрічка згори, написано: „іноді тоді колядники“, треба читати: „іноді такі колядники“.

8 стрічка згори надруковано: „в деякому разі“, повинно бути: „у всякому разі“.

Стор. 18, 15 стрічка згори — читати „Україна“.

Стор. 20, 8 стрічка знизу — треба читати: „Вороновиця“ — (назва села). Щедрівники вставляють назву свого села.

Стор. 22, 5 стрічка згори, після слова: „усі“ пропущено слово: „цей“.

Стор. 28, 20 стрічка знизу надруковано: „боре“, треба читати: „добре“.

Стор. 32, 9 стрічка згори написано: „Ранкос“, читати: „Ранком“.

9 стрічка знизу надруковано: „нав“ — читати: „мов“.

ЗМІСТ: